

‘Ruhani Alıştırma Olarak Felsefe’ye Örnek: Sokrates Gibi Savunmak *

Osman Vahdet İŞSEVENLER

I

Rivayet odur ki; Sokrates hakkın-
da idama hükmolunduktan sonra, eşi,
Sokrates’e “Sen suçsuzsun, yok yere idam
ediyorlar seni.” der. Sokrates ise “Suçlu
olduğum için idam etselerdi daha mı iyiy-
di?” karşılığını verir. Hikayeye gerçek mu-
amelesi yapılabilmesini sağlayan herhalde
Sokrates’in baldıran zehrini neredeyse
seve seve içmesidir. Onu ölüme hazır ede-
nin ne olduğu, idam hükmünü nasıl olup
da bu kadar kolay göğüslediği sorularına
cevap ruhani bir alıştırma olan felsefenin
ölüme hazırlanmak oluşudur. Bunu tanı-
ma niyetindeyim, zira kişisel gelişim ki-
taplarımdansa antik metinlere başvurmak
gibi bir olasılık var.

23. Dünya Felsefe Kongresi’nin tema-
sı Philosophy as Inquiry and Way of Life
idi. Bunu İngilizce söylememin sebebi
snopluğum değil cahilliğim, zira inquiry
kelimesinin tam olarak nasıl karşılanması
gerektiğine karar verebilmiş değilim; keli-
menin bir anlamı hakikat arayışı bağlamın-
da sorgulamayı ifade ederken bir diğer an-
lamı ‘soruşturma’ya denk düşmektedir. Bu
anlamda kelimenin birinci anlamıyla felse-

feye, ikinci anlamıyla hukuka göz kırptığı-
nı, doğallıkla da hukuk felsefecisinin dik-
katini çektiğini söyleyebiliriz. Felsefenin,
sadece hakikatin öğrenilmesine yönelik
kuru merakı tatmin eden bir etkinlik değil
aynı zamanda kişiyi belirli bir yönde dö-
nüştürmeyi hedefleyen ruhani bir alıştırma
olduğu iddiası ise temanın ikinci kısmını
ihtiva ediyor. Temanın iki yüzünü bir arada
ifade etmeyi denersek herhalde şunu söy-
leyebiliriz: hakikate uygun yaşamanın yolu
olarak felsefe.

Bana kalırsa bu, Platon’un düşünün-
şünün doğal bir sonucudur. Felsefeye
Platon’un getirdiği tanım, entelektüel et-
kinliğin yanında belirli bir yaşayış biçimi-
ni de talep eder. Bugün biraz bunlardan
bahsederek ruhani alıştırma olarak felsefe
başlığına ilgi çekmeyi deneyeceğim.

Genelleyici bir ifadeyle bu temanın
Platon’un düşüncesinde iki izdüşümü ol-
duğunu ifade edebiliriz.

1. Söylediğinin / yaptığının hesabını
vermek: Platon’un, felsefe tarihine
gerekçelendirilmiş doğru kanı ola-
rak geçmiş bilgi tanımının ardında-
ki mücadelesi.

* Vahdet İşsevenler, VII. HFSA tebliği.

2. Erdemli bir hayat sürmek: Diyalektik merhale sadece entelektüel bir yolculuk değil aynı zamanda ruhani bir alıştırmadır.

Bu bağlamda ben “Bir avukat neyi temsil eder?” sorusuna felsefenin Platon’ca verilen tanımına referansla cevap vermeyi deneyeceğim. Bundan iki beklentim var. Birincisi Platon’u savunmak, ikincisi ise müvekkilinin görünüşteki çıkarları ile kendi inandıkları arasında kalan avukata felsefeden öğüt devşirmek. Buradaki iddiamı da bir cümlede özetleyebilirim: Sokrates aslında kendini değil felsefeyi savunuyordu, dolayısıyla da bir filozof olarak yaptığı savunma her ne kadar mahkeme kendisinin idamına hükmetmiş olsa da başarılı olmuştur. Zira o, yaşantısıyla uyuşan bir savunu yapmış ve bu yolla felsefeyi ölümsüz kılmıştır. Öyle ki öğrencisi Platon’un, öğretisini inşa ederkenki motivasyonlarından birinin bir kez daha bir filozofun toplumca öldürülmemesi olduğunu söylersek hata etmiş olmayız¹.

II

Sokrates’in savunmasından yıllar sonra, bugünlerde, Platon sanık sandalyesinde. İddiaya göre Platon, sadece ve tamamen

akılla ele geçirilebilecek çileci idealler uğruna bireyi topluma kurban etmiştir. Birey, hayatına doğrudan ve olumlu bir etkisi olmayan ideallerle kandırılmıştır. Bana kalırsa böyle bir Platon okumasına yol açan, akıl saplantılı, filozof-kraldan çok kralcı modernlerle, batını zahir kılmakta acele edip şehvet lokmasıyla boğulan papaz kalabalığıdır. Uzun bir müddet insanlar filozof-kralın sözlerini onların ağzından dinledi ve böylelikle en iyi yasalar en kötü yöneticilerin elinde bir ölüm fermanına dönüştü: Endülüjans². Gelinen noktada anlam dünyamızı zombi ve vampir hikayeleri işgal etmektedir ve gün geçtikçe görünenin ardındaki dünyada rehberlik edecek bir bilgeye duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bu ihtiyacı duyumsayanların arasında, anlam ve adalet krizinin ortasında can çekişen avukatların başı çektiğini söyleyebiliriz.

Savunma şayet felsefenin ve adaletin Platon’daki tanımına sadık kalabilirse hem yerini bilmek suretiyle kendisi adil olabilir hem de suçlamaların asılsızlığını ispatlayabilir.

Hekimliğin nişanı, tababetten elde ettiği maddi kazanç vb. bir şey değil insanları sağlığına kavuşturmadır³. Bir kişi maddi kazanç getireni değil de hastayı sağlığına

1 Arendt de “Geçmişle Gelecek Arasında: Seçme Eserler 2” eserinde yer alan “Otorite Nedir?” başlıklı makalesinde aynı iddiayı paylaşır. Esere bu bağlamda başvurulabilir lakin iki noktada kendisine katılmadığımı tebliğin konusundan zaten anlaşılacak olmasına rağmen belirtme ihtiyacı duyuyorum. Birincisi, Arendt’e kalırsa Platon’un başlıca motivasyonu politiktir. İkincisi, Aristoteles’in felsefenin motivasyonu olarak ortaya koyduğu ‘merak’ı ve bu bağlamda düşüncenin eyleme üstünlüğü anlayışını Arendt Platon’un da paylaştığını ima ediyor. Bu iki iddia zaten birbirleriyle çelişmektedir fakat bu bir yana, ki bu Platon’un filozofun bekasını düşünerek politik bir strateji oluşturduğu söylenerek belki def edilebilirdi, Platon’un felsefenin ölümüne hazırlanmak olduğu yönündeki güçlü vurgusunu da görmezden gelmektedir. Merakısına Platon’un Mektuplar’ını okumasını tavsiye ederim.

2 Plato, The Laws of Plato, 751b, c.

3 Plato, Euthypro, 13b-14a.

kavuşturan eylemi seçiyorsa ona hekim denir. Bunun gibi avukat da müvekkili ile toplumun veya insanlığın yahut başka bir değer arasında seçim yapmak zorunda kaldığında kendisine “Bir avukat neyi temsil eder?” sorusunu sormalıdır. Antik Yunan’ın son bilgisi Platon, bunu öğütler.

Platon, Sokrates ile tanışmadan önce Herakleitosçu bir tedrisattan geçmiş, sonrasında her ne kadar Sokrates’in bir nevi katipliği olma misyonunu üstlense de bu tedrisattan tam olarak hiçbir zaman kopmamıştır. Platon’un eserlerinde ateşi ve Güneş’i takip ederseniz, ‘ateş’in başında oturan Herakleitos’u ve yanında tıpkı Symposion’daki davete katılmadan önce, hanenin girişine varmadan dalıp giden Sokrates’i, logosu dinlerken bulabilirsiniz. Her iki şahsiyette sadece avukata değil herkese yalnızca okuyarak değil aynı zamanda ruhani alıştırmalar da yapmak şartıyla ‘iyi’ bir yaşam sürme noktasında örnek olabilirler. Bunun örneğini Sokrates ve Platon arasındaki ilişkide görebiliriz. Sokrates usta, Platon çırağdır: Philo-sophia bilgeliğe gönül vermektir ve bilgelik belli kurallara bağlı, eğitimi ve çırağı gerektiren yapabilme yetisidir⁴. Bu yeti ruhani alıştırma denen pratiklerle kazanılır. Çileciliğin köküne de burada rastlanabilir; ascetizm (çilecilik) Yunanca askesis kelimesinden türemiştir ve söz konusu kelime, içi Hristiyan pratikleri ile boşaltılıp tekrar doldurulmadan evvel bir sanatın teorik

bilginin yanında pratik terbiye ile birlikte öğrenilmesi gereğini ifade ederken kullanılırdı⁵.

Bilgelik ancak ruhani alıştırmaların neticesinde edinilebilecek ve bu bağlamda bir öznede muhafaza edinilebilecek olduğu içindir ki hem en iyi rejimde hem de en iyi ikincisinde, yasaların yanında onları yorumlayacak, değişen koşullara uyarlayacak filozof-krala ihtiyaç vardır⁶. Aksi mümkün olsaydı Platon akademide filozof yetiştirmek yerine bir sefer için yasaları yazar ve bunları miras bırakırdı. Fakat o ruha tohumlar ekme yolunu seçmiştir⁷ Filozofun sözleri ruha ekilen tohumlardır ve biz o sözlerde Güneş’in izini sürebiliriz.

III

Platon, Güneş’ten Devlet diyalogunda İyi ideasını anlatacağı sırada bahseder. İyinin doğrudan anlatımı mümkün değildir ve o bir benzetmeye başvurur. İyi’yi anlatmak için seçtiği sembol, Güneş’tir. Bir başka diyalogunda, bilme meselesinin tartışıldığı bir paragrafta, yine Güneş’ten bahseder ve ona doğrudan bakanların başına gelenlerden sakınmak adına teoriyi kendine sığınak edindiğini ifade eder⁸. Yani sadece duyumsayarak değil aynı zamanda akıl ederek de varlıkla temasa geçiyor. Akıl etmekten kast edilen burada sıradan bir düşünüş değil sistemli bir akıl yürütme elbette. Bu akıl yürütme, Platon hiç bir zaman böyle bir tamlama kullanmamasına rağmen bu-

4 Pierre Hadot, İlkçağ Felsefesi Nedir? s.26 vd.

5 Michel Foucault, Doğruyu Söylemek, s. 112.

6 Platon, Devlet, 501c.

7 Bu konuda özellikle bkz. Allen, Platon Neden Yazdı?

8 Plato, Phaedo, 99d,e.

gün idealar kuramı olarak biliniyor. Nitekim diyebiliriz ki idealar kuramı açıklama sunabilmek adına kullanılan bir nevi güneş gözlüğü işlevi görüyor. İdea varsayımı açıklama yapabilmek için işe yarasa da bir aşama da başka bir varsayımla desteklenmek zorunda kalıyor: Ruhun ölümsüzlüğü.

Nasıl oluyor da bilebiliyoruz? Duyularımız sayesinde nesnelere doğrudan temasla geçiyor fakat anlam ile ilk bakışta böyle bir temasımız yoktur. Anlamın dışarıda, gözlemlenebilir olanda, bir karşılığı yok gibi görünür. Platon’a göre insan bu mesafeyi anımsayarak aşar⁹. Anımsama, bilme kapasitesi sonradan edinilmiş bir şey değildir. Platon’a göre bu deha ateşi¹⁰ insanlara tanrıların bir hediyesidir, diğer bir ifadeyle insanın bu kapasiteye sahip bir varlıktır ve eğitim körü görür kılmak değil bakışları doğru yöne çevirme sanatıdır¹¹. Başka bir açıdan ifade edecek olursak insan tamamıyla bilmiyor değildir. Tıpkı duyumsananların var ile yok arasında olması gibi¹² insan da Güneş’ten pay almıştır yani ateşe sahiptir lakin Güneş’in kendisi değildir. O ateş sayesinde Güneş’i bilebilmektedir. İnsanın bu ontolojik pozisyonu aşk ile açıklanır. Platon’a göre Eros bolluğun ve yoksulluğun çocuğudur, bilgelik ve cahillik arasındadır, ömrü boyunca felsefe yapan usta bir büyücüdür; öyle ya bilen ne-

den felsefe yapsın, aynı şekilde bilmeyen şayet hiç bilmiyorsa yani bilmediğini dahi bilemeyecek kadar cahilse kendinde eksik olanı nasıl arasın¹³? Arada olan, önce bir şeyi güzel bulur sonra aynı güzelliği başka şeylerde deneyimler en nihayetinde güzelin kendisini bulur¹⁴. Ruh, nam-ı diğer ateş, bu aşamalardan geçerek çokluktan Bir’e yol alır¹⁵. Ne var ki bu ne bir matematik problemi çözer gibi tek seferde ya da bir formülü takip ederek olur ne de sıradan entelektüel bir etkinliktir. Platon’un neredeyse mistik bir deneyim olarak tarif ettiği bu durum uzun yıllar boyu yapılan ruhani alıştırmaların neticesidir¹⁶.

Buraya kadar değindiklerim felsefenin günümüzdeki algılanışından farklı olarak antikitede daha ziyade kişiyi belli bir yönde dönüştürme programı olduğunu ortaya koymakta istifa edebileceğimiz küçük lakin önemli bir örnekti. Hem Platon özeline hem de genel olarak antik metinlerde bu iddiayı temellendirecek başka örnekler bulmak mümkündür. Pierre Hadot, Peter Kingsley, Michel Foucault ilgilenenlerin başvurabileceği yazarlar olarak zikredilebilir. Ben burada kesip, ‘avukat neyi temsil eder’ sorusuna dönmek istiyorum.

9 Plato, Meno, 81c-d.

10 Plato, Philebus, 16c

11 Plato, Republic, 518d.

12 Plato, Ibid., 477a vd.

13 Platon, Symposion, 203c-204b.

14 Platon, Symposion, 210a-211b

15 Diadochos Proklos, Platon’un Parmenides Diyalogunun Yorumu s. 37

IV

Sokrates felsefeyi savundu, demiştik. Bunun iki anlamı var birincisi felsefenin Yunan değer dünyası için bir tehdit oluşu. Bunu Badiou demokrasi felsefenin ortaya çıkabilmesi için bir koşul fakat devamı için bir tehlike diyerek ifade eder. Ben yine meraklısına Badiou'nun Felsefe ile Politika Arasındaki Gizemli İlişki adlı eserini önererek bu konuyu es geçeceğim ve ikinci anlama geleceğim.

Yukarıda Güneş'in İyi'yi anlatmak için kullanılan bir sembol olduğunu ve insanın tanrıların mirası ateş sayesinde ama kendini terbiye etmek şartıyla Güneş ile arasındaki mesafeyi aşabileceğinden bahsetmiştik, yani İyi'ye yaklaşabileceğinden, yani iyi bir insan olabileceğinden. İyi ontolojik bir amaçtı, her şey için olduğu gibi insan için de ve Sokrates kendini bu yönde terbiye eden birisi olarak, eylemlerinde ölçü olarak iyiyi kullanıyordu.

Platon malumunuz olduğu üzere bu etiğin yasalarla da örtüşmesi gereği üstünde durmuştur. İyi yasalar iyi ideasına uygun olan yasalardır, bu yasalara göre hayatını idame ettiren bir toplum iyi bir toplumdur ve orada iyi insanlar yaşar. Fakat bir insanın iyi olabilmesi için illaki içinde yaşadığı toplumunda iyi olması gerekmez. İçlerinden biri tek başına mağarayı terk edebilir ve Güneş'i yani İyi'yi temaşa edebilir. Mağaraya geri döndüğünde, içerdekilere aslında gölgelere baktıklarını, aldandıklarını söylediğinde hoş karşılanmayabilir. Hatta onu öldürebilirler, Sokrates'e olduğu gibi. Fakat felsefe ölüme hazırlanmaktır ve ölüm bir idam kararıyla gelmese de dahi kaçınılmaz olandır.